

Knjižnični sistemi nordijskih držav

Library Systems of the Nordic Countries

Alenka Kavčič Čolič

Oddano: 2.4.2024 – Sprejeto: 5.8.2024

1.02 Pregledni znanstveni članek

1.02 *Review article*

UDK 02(48)

DOI <https://doi.org/10.55741/knj.68.4.2>

Izvleček

Namen: Pregled knjižničnih sistemov nordijskih držav in proučitev organizacije njihovih knjižnic.

Metodologija/pristop: Prispevek temelji na raziskavi nordijskih knjižničnih sistemov, ki je potekala v okviru širše raziskave v obdobju od leta 2021 do 2023. Pri raziskavi smo uporabili anketni vprašalnik, intervjuje ter pregled literature in zakonodaje obravnavanih držav.

Rezultati: Knjižnice nordijskih držav so se razvile v začetku 20. stoletja pod vplivom ameriških knjižnic in imajo po svojem delovanju skupne značilnosti, zaradi česar lahko govorimo o nordijskem modelu knjižničarstva. Danes so nordijske knjižnice pretežno usmerjene k svojim lokalnim skupnostim in zato uživajo močno politično podporo. Za razliko od drugih evropskih knjižnic se nordijske knjižnice dojemajo kot spodbujevalec družbenih in kulturnih sprememb ter so ključnega pomena pri razvoju demokratične družbe. Nacionalne knjižnice nordijskih držav opravljajo tako nacionalno kot univerzitetno funkcijo, vendar pa ne izvajajo vseh nalog, ki jih navadno izvaja nacionalna knjižnica. Nekatere naloge, kot sta vodenje knjižnične statistike ali medbibliotečna izposoja, se prepuščajo drugim ustanovam. Dodatna značilnost nordijskih knjižnic so repozitориjske knjižnice in novi inovativni modeli knjižnic, kot so »odprta«, »pametna« in »sodelovalna knjižnica«.

Omejitve raziskave: Ključni viri so v izvirnih jezikih nordijskih držav. Obstoječi sistemi za prevajanje še niso tako dobri, da bi prevedli bistvo pogledov nordijskih bibliotekarjev in informacijskih strokovnjakov na knjižničarstvo ter njihovega dojemanja področja.

Izvirnost/uporabnost raziskave: Ker je bilo izhodišče raziskave slovenski knjižnični sistem, lahko rezultati pomagajo pri razumevanju razlik v nordijskem knjižničarstvu ter pri uvajanju sprememb in novosti v slovenskem knjižničnem sistemu.

Ključne besede: nordijske države, nordijske knjižnice, nordijski knjižnični sistemi, analiza

Podatkovni set: Vsebina prispevka ne temelji na raziskovalnih podatkih.

Abstract

Purpose: Overview of library systems in the Nordic countries and examination of the organization of their libraries.

Methodology/Approach: This contribution is based on research into Nordic library systems conducted as part of a broader study from 2021 to 2023. The research utilized a survey questionnaire, interviews, as well as a review of literature and legislation from the countries under consideration.

Results: Libraries in Nordic countries developed in the early 20th century under the influence of American libraries and share common characteristics in their operations, leading to the recognition of a Nordic model of librarianship. Presently, Nordic libraries are primarily oriented towards their local communities and therefore receive strong political support. Unlike other European libraries, they are perceived as catalysts for social and cultural change and are pivotal in the development of democratic societies. National libraries in Nordic countries serve both national and university functions, although they do not perform all tasks carried out by national libraries elsewhere. Certain tasks, such as library statistics management or interlibrary loan services, are delegated to other institutions. Additional characteristics of Nordic libraries include repository libraries and innovative models such as the “open”, “smart” and “participative library”.

Research limitations: The key sources are in the original languages of the Nordic countries. Existing translation systems are not yet advanced enough to convey the essence of views and perceptions within the field of librarianship from the perspective of Nordic librarians and information professionals.

Originality/practical implications: Since the starting point of the research was the Slovenian library system, the research results can assist in understanding the differences in Nordic librarianship and in implementing changes and innovations in the Slovenian library system

Keywords: Nordic countries, Nordic libraries, Nordic library systems, analysis

Dataset metadata: No research data are associated with this article.

1 Uvod

Na vlogo in razvoj knjižnice v določenem okolju vpliva več dejavnikov, med njimi tudi razvitost in informacijska zrelost družbe. V informacijsko zreli družbi ima knjižnica pomembno vlogo pri razvoju informacijske pismenosti in spodbujanju družbenega razvoja. V takšni družbi je sistem razvoja in sofinanciranja knjižnic ter knjižnične infrastrukture samoumeven.

Severnoevropske države, predvsem nordijske, ki dosegajo visok življenjski standard in omogočajo normalen razvoj knjižnic, izpolnjujejo navedene pogoje. Glede na skupne značilnosti nordijskih knjižnic lahko pritrđimo Torstenssonu (1993), da obstaja model nordijskega knjižničarstva. To je zato, ker na organizacijo in delovanje knjižnic vplivajo družbena zavest in vrednote, ki so se s časom tudi razvile v nordijskih knjižnicah. Družbena vloga knjižnic je zelo pomembna, saj so te gonilo družbenega razvoja, demokracije in multikulturalnosti. So drugačne, kot jih poznamo v naših regijah, saj odpirajo nova vprašanja in naslavljajo različne probleme, ki jim pri nas nismo dajali večje pozornosti.

Poleg tega ne moremo spregledati dejstva, da v statističnem pregledu razvitosti evropskih splošnih knjižnic iz leta 2022¹ pod naslovom *Public Libraries 2030* splošne knjižnice Finske, Švedske in Danske zasedajo prva štiri mesta najrazvitejših knjižnic v Evropski uniji. Poleg omenjenih držav tudi Islandija in Norveška, ki nista zajeti v omenjeni analizi, sodita v nordijsko skupino držav.

Za skupino petih držav v tem prispevku uporabljamo izraz »nordijske države«. Čeprav se danes kot sopomenka pogosteje uporablja izraz »skandinavske države«, se želimo izogniti nesporazumom, saj so bile v preteklosti skandinavske države le Švedska, Norveška in Danska. Islandija je bila zgodovinsko del Norveške in Danske do leta 1944, ko se je osamosvojila, Finska pa del Švedske.²

Zaradi njihove specifik in uspešnega delovanja smo se v tem prispevku odločili za obravnavo le knjižnic nordijskih držav. Predvsem nas zanima, kako so organizirane ter zakaj so te knjižnice uspešne in tako pomembne za okolje, v katerem delujejo.

V *Bibliotekarskem terminološkem slovarju* (Kanič idr., 2009) je knjižnični sistem definiran kot »organizirana, strokovno usklajena povezava knjižnic na

¹ Najnovejša analiza knjižnic je dostopna na spletni strani: <https://publiclibraries2030.eu/2024/02/public-libraries-and-skills-2022-factsheets/>. Norveška in Islandija nista vključeni v raziskavo.

² Britannica, The Editors of Encyclopaedia. »Scandinavia«. *Encyclopedia Britannica*, 22 Jan. 2024, <https://www.britannica.com/place/Scandinavia>.

določenem območju, področju, ki zagotavlja uporabnikom knjižnične storitve«. V tem prispevku uporabljamo besedno zvezo »knjižnični sistem« za označevanje organizacije knjižnic ter njihovo vlogo in delovanje v skupnostih.

Na podlagi pridobljenih virov so v nadaljevanju predstavljeni družbeno in kulturno okolje, ki je vplivalo na razvoj teh knjižnic v Severni Evropi, njihova organiziranost, sodelovanje, strokovni razvoj ter nove smeri razvoja.

2 Metodologija raziskave

Raziskava nordijskih knjižničnih sistemov je potekala v daljšem obdobju, in sicer kot del širše raziskave 14 razvitih evropskih držav od leta 2021 do 2023. Pokritost teh sistemov v različnih virih je precej variirala. V letu 2021 smo pregledali vse dosegljive vire v slovenščini, hrvaščini, angleščini in španščini. Največ objav smo našli o državah na Skandinavskem polotoku. Ker so bili pridobljeni podatki nezadostni in parcialni, smo pripravili vprašalnik, ki smo ga poslali kolegom v tujini, ki so imeli na voljo informacije o celotnem knjižničnem sistemu v svoji državi. To so bili strokovnjaki iz nacionalnih oziroma kraljevih knjižnic in predstavniki nacionalnih združenj knjižnic. Pri oblikovanju vprašalnika smo izhajali iz svojih izkušenj s slovenskim knjižničnim sistemom. Vprašalnik je vključeval vprašanja s področij knjižnične zakonodaje, vloge in funkcij nacionalnih/kraljevih knjižnic, virov financiranja knjižnične dejavnosti, vpetosti knjižnic v raziskovalno in projektno dejavnost, katalogizacije, izgradnje digitalnih knjižnic ter ohranjanja knjižničnih gradiv. Namen vprašalnika je bil preveriti, ali v tujini obstajajo boljše rešitve, ki bi jih lahko uporabili tudi v našem okolju. Iz nordijskih držav smo prejeli delne odgovore na naš vprašalnik. Glavni razlog za to so bile razlike v naših knjižničnih sistemih. Zaradi potrebe po pojasnitvi razlik v organizaciji knjižnic smo se s kolegi iz švedske Kraljeve knjižnice in danskega združenja knjižnic dodatno sestali na spletu. Pogovor je potekal v obliki neformalnega intervjuja. Kljub temu smo ugotovili, da ne obstaja dovolj podatkov o zakonski ureditvi knjižničnega sistema, zato smo od julija 2022 do julija 2023 analizirali predpise s področja knjižnic, ki so večinoma napisani v nacionalnih jezikih. V ta namen smo uporabljali prevajanje z aplikacijo Google Translate, pozneje pa tudi s Chat GPT, različico 3.5. Rezultati, ki jih je avtorica tega prispevka pridobila s pomočjo pregleda literature, odgovorov na anketo in intervjujev, so bili pripravljani kot interno poročilo za vodstvo Narodne in univerzitetne knjižnice (Kavčič Čolić in Balažic, 2022). Ker pa je besedilo preobsežno za članek, smo se v tem prispevku osredotočili na predstavitev določenih ugotovitev na podlagi izvedene analize.

3 Družbeni in kulturni kontekst razvoja nordijskih knjižnic

Mnogi avtorji (Hansson, 2013; Obelitz Rode, 2015; Kekki, 2012; Karhula, 2015) menijo, da so na zgodovinski razvoj nordijskih knjižnic na koncu 19. in v začetku 20. stoletja znatno vplivale politične, družbene in kulturne spremembe tistega časa. S podporo političnih odločevalcev in lokalnih elit so knjižnice postale nosilke družbenih in kulturnih sprememb ter spodbujevalke demokratizacije družbe. Če jih danes primerjamo z drugimi knjižničnimi sistemi Evrope, lahko rečemo, da imajo nordijske knjižnice določene specifičnosti, ki nakazujejo poseben model organiziranosti in delovanja.

3.1 Razvoj nordijskega modela knjižničarstva

Byberg (1993) ugotavlja, da Evropejci tradicionalno pripisujemo velik pomen učenju in znanju, zato knjiga sama po sebi nosi vrednost, tudi če je ne beremo. Ta koncept je bil v celotni Evropi prisoten konec 19. stoletja. Knjižnica je bila takrat koncipirana kot hram znanja in knjižničarji so strogo varovali knjige. Knjižnica je bila uporabnikom dostopna le dve uri na dan ali manj in jim ni omogočala prostega dostopa do knjig, bili so namreč odvisni od knjižničarja, ki je sam izbiral knjige, za katere je menil, da jih uporabniki potrebujejo. Knjižnice so bile same sebi namen.

Pedersen (2016) pojasnjuje, da je knjižnice na Norveškem že od 19. stoletja dalje delno financirala država. Hkrati je v drugi polovici 19. stoletja ameriška družba doživljala popolno industrializacijo gospodarstva v skladu s filozofijo Taylorizma. Ta pristop je bil prisoten v vseh procesih, vključno s knjižnično dejavnostjo. Iz tega izhaja njihov pragmatizem, ki je poudarjal ne le znanje, temveč tudi uporabnost tega znanja v praksi in vsakdanjem življenju. Ameriška knjižnična ideologija se je v drugi polovici 19. stoletja osredotočala na idejo, da je vsak posameznik odgovoren zase in da potrebuje znanje za uspeh, zato mora imeti priložnost pridobiti to znanje. Knjižnica je bila v tej družbi informacijska in izobraževalna organizacija, ki je bila pomembna za razvoj posameznika in posledično demokracije.

Ta novi pogled na svet je pritegnil pozornost nordijskih držav, saj je bil sam koncept zelo blizu načinu njihovega razmišljanja. Konec 19. in začetek 20. stoletja so mnogi Norvežani, Švedci, Finci in Danci potovali v Ameriko ter spoznavali njihove knjižnice. Američani so bili zanje model demokracije, svobode, razsvetljenstva in nekakšna družbena utopija. Byberg (1993) navaja, da je v tem času vsak četrti Norvežan potoval v Ameriko. Prvi med njimi je bil Haakon Nyhuus, vodja Deichmanove knjižnice v Oslu, ki je preživel štiri leta v ameriških knjižnicah in

od tam prinesel uporabniško usmerjeni model knjižnice v Norveško. Ta model je bil pozneje vzor za vse druge knjižnice v Severni Evropi, predvsem na Švedskem, Danskem in Finskem.

Proti koncu 19. stoletja so te knjižnice uvajale ameriške inovacije, kot so knjižne police s prostim pristopom, klasifikacije del na podlagi vsebine ter nov način organizacije in delovanja. Leta 1902 je norveški parlament sprejel reformo knjižnic, tako da so se te osredotočale na potrebe uporabnika. Takrat je bila tudi uvedena nacionalna centralizirana knjižnična politika, tudi nabava, za katero so skrbele občine. Že obdelane knjige so bile razdeljene knjižnicam za izposajo, kar je omogočalo učinkovito porabo sredstev. Ugotovili pa so, da knjižnice ne poznajo dovolj bralnih navad svojih uporabnikov, zato so uvedli knjižni inšpektorat, ki je skrbel za kakovost knjižničnih zbirk, izposajo in razmere delovanja knjižnice. Inšpektorji so bili tudi svetovalci in so usmerjali delovanje knjižnice. Ti inšpektorji so bili prisotni na Norveškem od leta 1900 do 1980.

Norveški model se je hitro širil po drugih nordijskih državah.

3.2 Knjižnica kot spodbujevalec družbenih in kulturnih sprememb ter razvoja demokratične družbe

Knjižnični sistemi nordijskih držav so tesno povezani z idejo socialne demokracije in spodbujanjem samoučenja (Koren, 2009, str. 322). Splošne knjižnice v nordijskih državah so se razvile kot del procesa industrializacije in demokratizacije šele v petdesetih letih 20. stoletja (Torstensson, 1993). Že v začetku 20. stoletja so Finska, Norveška in Švedska sprejele zakonodajo s področja knjižničarstva, ki danes določa vlogo knjižnic v družbi. Predvsem naj bi krepile demokratični sistem z zagotavljanjem svobodnega in enakopravnega dostopa do informacij za vse državljane ter spodbujale aktivno razširjanje informacij, izobraževanja in kulturne dejavnosti s pomočjo brezplačnih storitev in prostega dostopa do gradiva (Pedersen, 2016; Koizumi in Larsen, 2023). Svoj pomen v družbi morajo knjižnice dokazovati s konkretnimi dejavnostmi, ne le s trditvami.

Torstensson (1993) opisuje, da razvoj splošnih knjižnic na Švedskem ni odvisen zgolj od družbenega razvoja, temveč predvsem od političnih odločitev in aktivnosti knjižničarjev. Posebno pozornost so namenjali knjižničnim storitvam za otroke, uporabnike z nižjo izobrazbo, migrante, ranljive skupine in starejše. Tradicija lokalne samouprave v nordijskih deželah, ki se je razvijala skozi izobraževanje in knjižničarstvo, je omogočila ustanavljanje knjižnic s strani občanov ter njihovo financiranje prek davkov in donacij. Posebej ugodni za švedske knjižnice

so bili cilji kulturne politike iz leta 1974.³ Pozneje, leta 1984, je Državna komisija za splošne knjižnice na Švedskem med nalogami knjižnic navedla: dostop državljanov do knjig, spodbujanje branja, omogočanje svobodnega in enakopravnega dostopa do informacij ter razvoj izobraževalne dejavnosti s pomočjo posrednikov; posebno pozornost je namenila potrebam otrok in njihovemu branju.

Na Finskem je bil pomen knjižnice neprecenljiv pri ohranjanju jezika ter razvoju kulturne in nacionalne identitete. Čeprav je bila finska družba zelo konservativna, je dovolila razvoj knjižnic, ker so te prispevale k nacionalnemu ozaveščanju Fincev (Vatanen, 1993). Po prvi svetovni vojni so se finske knjižnice skušale ločiti od švedskega in ruskega vpliva, saj so se Finci borili za ločitev od Rusije, kar jim je uspelo leta 1917. Knjižnice so bile večinoma namenjene nižjim slojem družbe, pri čemer je bila njihova glavna vloga ozaveščanje in razširjanje znanja med ljudstvom. Finančno so jih podpirale občine (nabavo knjig in plačilo plač knjižničarjev) (Vatanen, 1993).

Finske knjižnice so se zgledovale po švedskih, ki so med prvimi prevzele norveški model delovanja. Društvo za razvoj ljudskega popularnega izobraževanja (KVS)⁴, ustanovljeno leta 1874, je imelo veliko zaslug pri razvoju splošnih knjižnic in ustanavljanju Društva knjižničarjev leta 1910. Takrat je imela Finska okrog tri milijone prebivalcev. Društvo za razvoj ljudskega popularnega izobraževanja je aktivno vplival na oblikovanje mreže knjižnic po zgledu ameriških knjižnic. Leta 1905 je bila uvedena praksa, ki so jo prinesli iz Amerike, vključno s klasifikacijo Dewey.

Na koncu 20. stoletja je nordijske države zajela recesija, kar je privedlo do drastičnega zmanjšanja proračunov knjižnic in njihovega zaprtja (Adrià-Camarasa in Giménez-Chornet, 2019). Z izgubo sovjetskega trga, zapiranjem malih podjetij, večanjem javnega dolga in povečevanjem števila brezposelnih na 20 % je Finska doživela močno ekonomsko krizo. Kljub temu je parlament s 164 glasovi za od skupaj 200 odločil, da sta dostop do javnih knjižnic in izposoja gradiva brezplačna (Salaberría, 2000). Na Švedskem so v devetdesetih letih kot posledica ekonomske krize zaprli 500 lokalnih knjižnic, predvsem na ruralnih območjih. Podobno se je zgodilo tudi na Danskem v letih 2004 in 2005, ko se je z reformo

³ V letu 1974 je švedski parlament določil naslednje cilje kulturne politike: zaščita svobode govora in razvoj možnosti za uveljavljanje te svobode; omogočiti ljudem priložnosti za kreativne dejavnosti in druženje; boriti se proti negativnim posledicam komercializacije v kulturnem sektorju; promovirati decentralizacijo dejavnosti in odločanja v kulturnem sektorju; prilagajanje potrebam ranljivih skupin; omogočati umetniško in kulturno prenavo; zagotoviti ohranjanje in obstoj kulturne dediščine ter izmenjava izkušenj s tujino na področju kulture (Torstensson, 1993, str. 62).

⁴ V finščini Kansanvalistusseura (KVS).

lokalne samouprave zmanjšalo število občin z 271 na 98, posledično pa je bilo zaprtih skoraj 500 od več kot 1000 knjižnic (Bon idr., 2017, str. 54). V enem intervjuju (Paraschiv, 2018) Peter Alsbjer, direktor knjižnice območja Örebro na Švedskem, razlaga, da so te knjižnice našle rešitev pri vzdrževanju odprtosti knjižnic, uporabi informacijske in komunikacijske tehnologije ter ponujanju pomoči otrokom in beguncem pri učenju lokalnega jezika ter pisanju domačih nalog v prostovoljcih. Druga rešitev je bila ohraniti odprtost knjižnic tudi po odhodu strokovnih delavcev. Tako se je knjižnica vrnila k uporabnikom in lokalnemu prebivalstvu izkazovala zaupanje.

Leta 2013 sta Švedska in Norveška dobili nov zakon o knjižničarstvu, ki opredeljuje knjižnico kot mesto druženja in »areno za razsvetljeni javni diskurz« (Audunson idr., 2019, str. 1397) ter kot neodvisno institucijo, ki podpira demokracijo in svobodno ustvarjanje mnenj. Rezultati raziskave, ki so jo opravili Audunson idr. (2019), so pokazali, da na Danskem, Norveškem in Švedskem uporabniki knjižnicam pripisujejo večji pomen. Ne vidijo jih le kot organizacije za razvedrilo, ampak kot ponudnice informacij in znanja, ki jih potrebuje aktiven državljan. Podoba knjižnic kot mesta druženja in javne razprave ni tako prisotna pri uporabnikih kot pa pri knjižničarjih. Ta podoba je tudi odvisna od pogostosti uporabe knjižnice in zaupanja knjižnici. Sicer pa so v ospredju tradicionalne knjižnične storitve.

Maja 2018 so se v Malmöju, na Švedskem, na kulturnem političnem vrhu sešli odločevalci na področju kulture z ministri za kulturo nordijskih držav (Steen-Hansen, 2018). Združenja nordijskih knjižnic so ob tej priliki pripravila skupno predstavitev sodobne knjižnice v nordijskih državah. Identificirali so tri področja, kjer ima knjižnica absolutno moč in kjer lahko prispeva k odprti, inovativni ter trajnostni družbi, in sicer: prost dostop in kritičen odnos do informacij kot osnova demokracije; knjižnice kot vir digitalnih veščin in razvoja; knjižnica kot odprt prostor.⁵

⁵ V Malmöju, na Švedskem, so opredelili naslednja področja:

1. Prost dostop do informacij, kritičen odnos strokovnih knjižničarjev do informacijskih virov in njihovo usmerjanje k verodostojnim virom informacij so pomemben prispevek knjižnic k razvoju demokracije.
2. Knjižnice so vir digitalnih veščin in razvoja. Dobro uravnotežena avtorska pravica je pomembna tako za dostop do gradiva kot za umetniško ustvarjanje.
3. Knjižnica je odprt prostor, kjer se lahko vsi srečujejo in sodelujejo. Branje je ključnega pomena za razvoj jezika, sodelovanje in integracijo. Finci knjižnice imenujejo »dnevna soba državljanov« ali »multikulture dnevnih sobe«.

Vloga in odgovornost nordijskih knjižnic je spodbujati in usmerjati javne razprave o občutljivih temah z namenom razbijanja stereotipov in predsodkov ter spodbujanja svobodnega govora, strpnosti in komunikacije med različnimi skupinami ljudi (Jones, 2015; Haavisto, 2015; Koizumi in Larsen, 2023; Larsen idr., 2023; Obelitz Rode, 2015; Schjeide, 2015; Ericson, 2015). Razprave naj bi bile usmerjene tudi proti financerjem knjižnice, če to koristi uporabnikom. Hansson (2013) trdi, da so nordijske splošne knjižnice politične institucije. V začetku 20. stoletja so te knjižnice začele naslavljati nove ciljne skupine, med njimi delavce, kmete, srednjo buržoazijo. V ameriški družbi mnoge knjižnice preživijo zaradi filantropije, medtem ko tega v nordijskih deželah nikoli ni bilo.

V zadnjih letih se na Finskem (Karhula, 2015) in tudi na Švedskem v javnih organizacijah, tudi knjižnicah, opaža vse večje vključevanje javnosti v odločanje o vseh javnih storitvah. Ta fenomen imenujejo »sodelovalno državljanstvo (ang. *participatory citizenship*) (Koren, 2018).

Z razvojem informacijske družbe se morajo knjižničarji ponovno opredeliti glede svoje vloge in namena v družbi. Informacijska eksplozija na internetu in prosti dostop do informacij spodbujata knjižničarje k vse večji inovativnosti ter razvoju novih storitev in vsebin (Pedersen, 2016). V omenjenem intervjuju (Paraschiv, 2018) Peter Alsbjer podaja mnenje, da danes evropske knjižnice doživljajo krizo identitete zaradi prehoda iz knjižnic, ki so se osredotočale na zbirke in transakcije (izposoja knjig itd.), v knjižnice, ki se osredotočajo na razvoj odnosov s svojimi uporabniki ter na krepitev vloge skupnosti z gradnjo odnosov s civilno družbo. Z razvojem informacijske družbe in informacijske tehnologije se njihova tradicionalna podoba popolnoma spreminja. Kjer knjižnice prisegajo na branje, celovitost, razpravo, refleksijo, informacijska tehnologija spodbuja individualizacijo ter razširja fragmentacijo, hitrost in enostavne rešitve. Knjižnice se zato zelo težko prilagajajo. To je bilo opaziti v njihovi udeležbi na družbenih omrežjih, kjer nimajo jasne vloge. S pojavom digitalnih knjig pa se odpirajo nove priložnosti za njihovo preživetje (Hansson, 2013).

Raziskovalno delo na področju knjižničarstva in informacijskih znanosti v skandinavskih državah naj ne bi bilo namenjeno zgolj izboljšanju storitev ali njihovi evalvaciji, temveč razumevanju različnih fenomenov, ki se pojavljajo v knjižnicah. Kot primer lahko navedemo, da postajajo s povečevanjem izobrazbe prebivalstva potrebe uporabnikov v splošnih knjižnicah vse zahtevnejše. Posledično se razlike med akademsko in splošno knjižnico brišejo, saj tudi študenti, ki študirajo na daljavo, uporabljajo splošno knjižnico.

3.3 Knjižnica kot središče multikulturalnosti

Problem, s katerim so se v drugi polovici 20. stoletja soočale nordijske države, je bila multikulturalnost. Audunson (2005) meni, da je multikulturalnost posledica globalizacije družbe, ki jo pospešuje razvoj informacijske in komunikacijske tehnologije, ter družbenih sprememb zaradi migracij. Oba fenomena vplivata na knjižnice in na ponovno opredelitev njihove vloge kot družabnega prostora. Za Audunsona (2005) je multikulturalnost tudi posledica medgeneracijskih razlik, razlik v stopnji izobrazbe ter prisotnosti etničnih in kulturnih manjšin, kot so Romi in Sami na Norveškem.⁶

Po letu 1945 so knjižnice v Evropi delovale v kontekstu enotnih kultur, v okoljih enako mislečih in enakih vrednot, kjer je obvladal en jezik. Etnične manjšine so bile zatrite ali zakrite. Knjižnice so se ukvarjale z demografsko večino.

V šestdesetih in sedemdesetih letih je prihajalo do sprememb, saj se je oblikovala nova kultura najstnikov in mladostnikov, ki so prinesli drugačne vrednote in se izražali drugače. Razlika med buržoazijo in delavskim razredom se je zabrisala, saj so ti mladi prihajali iz obeh okolij. Skupaj so ustvarjali novo kulturo, način oblačenja, glasbo in način obnašanja. Takšne spremembe so postavile pod vprašaj dotedanjo vlogo knjižnic kot vira tradicionalnih norm in kakovostnega znanja ter kot nosilk razsvetlitve. Dostop do znanja in kulture naj bi bil omogočen vsem, pri čemer ne bi smelo biti nikogar, ne knjižnice ne učiteljev, ki bi določali, kako morajo ljudje živeti, kaj morajo brati, poslušati ali gledati. Vsak naj bi se odločal o svojih vrednotah. Tako je knjižnica postala spodbujevalec samouresničitve. Bila je nekakšen kulturni animator in ljudem omogočala dostop do različnih vrst izražanja brez presoje ali sodbe. Knjižničar se je spremenil iz vodiča v iskanju prave poti v svetu znanja in kulture v navigatorja, ki ljudem pomaga iskati po informacijskem svetu, kjer so vsi viri enakovredni.

Z novimi migracijami se postavlja pod vprašanje, ali multikulturalizem ter razširjanje demokracije, strpnosti in jezikovne enakosti manjšin predstavljata pravo smer razvoja knjižnic. Demokracija je družba, ki temelji na širši udeležbi javnosti, in kot družba svoje odločitve sprejema na osnovi javnih razprav. Za

⁶ Ameriška družba je primer multikulturene družbe, ki je nastala z migracijami. Njihove knjižnice so se razvile v tem okolju pred 150 leti. Treba je bilo politično, kulturno in ideološko združiti ljudi, da bi skupaj ustvarili družbo industrijskega gospodarstva in kulture napram ruralnemu gospodarstvu in kulturi. Knjižnica je bila središče združevanja ob globokih kulturnih, demografskih in družbenih spremembah. Tu ne gre za razvoj pluralizma, ampak za integracijo migrantov v gospodarstvo in kulturo industrijske družbe, ki je takrat dominirala v Ameriki. Splošne knjižnice so imele nalogo ozaveščanja in izobraževanja.

to je potrebna določena stopnja kulturne skupnosti. Izziv, ki se postavlja pred knjižničarji, je, kako promovirati kritično stopnjo kulturne skupnosti ter hkrati spodbujati raznolikost in multikulturalnost. Takšna vprašanja se porajajo pri prizadevanjih knjižničarjev za integracijo novih migrantov v lokalno politično in socialno kulturo, ne da bi jih pri tem zavirali pri negovanju njihove lastne kulture in jezika. Njihova integracija in spodbujanje aktivne udeležbe v družbi se izvajata postopoma.

Vilhjálmssdóttir (2016) meni, da veliko imigracij, predvsem v Reykjaviku, Islandiji, (Poljaki, Litvanci in Filipinci, skupaj 12,5 %), zahteva drugačen pristop knjižnic. Splošne knjižnice naslavljajo multikulturalnost. Mestna knjižnica v Reykjaviku sodeluje na skupnih projektih z Univerzo Islandije, Inštitutom za tuje jezike, Rdečim križem, Uradom za človekove pravice, jezikovnimi šolami in nevladnimi organizacijami, kot sta Zveza materinščine in W.O.M.E.N. v Islandiji. Izhajajo iz IFLA/UNESCO manifesta za multikulturalne knjižnice (IFLA/UNESCO, 2012). Predvsem si prizadevajo spodbuditi socialno integracijo, medsebojno razumevanje in spoštovanje, seznaniti islandsko družbo z imigranti in obratno, naučiti imigrante lokalnega jezika, ozaveščati državljane o raznolikosti jezikov in kultur, spodbujati odprt dialog v družbi, povezati meščane s pomočjo kulture in umetnosti, prekiniti izolacijo, povečati empatijo ter spodbuditi migrante k obisku knjižnice.⁷

4 Organiziranost nordijskih knjižnic

4.1 Zakonodaja na področju knjižničarstva

Nordijske države so zgodaj sprejele zakonodajo s področja knjižničarstva,⁸ bile so med prvimi, ki so zagovarjale svobodo izražanja, kar je prispevalo k razvoju znanosti in kulture. Vsi zakoni nordijskih držav so od takrat do danes doživeli več revizij. V današnjih verzijah vsi podpirajo brezplačni in enakopravni dostop

⁷ Eden od projektov je Krog ženskih zgodb (2008), kjer ženske iz različnih okolij delijo svoje izkušnje. Skupaj so ženske v tehniki Aboridžinov pripravile nov zemljevid Reykjavika. Sodelujejo tudi s šolami.

⁸ Švedska je sprejela uredbo o knjižnicah v letu 1905. Danska je imela zakonodajo o knjižničarstvu leta 1920. Finska je dobila knjižnično zakonodajo v letu 1928, Norveška v letu 1935. Islandija je bila do leta 1944 del Kraljevine Danske. V letu 1955 je sprejela prvo zakonodajo o knjižničarstvu (IFLA/FAIFE, 2000), ki je pozneje doživela več revizij, najnovejšo v letu 2013 (Library Act, https://www.yunbaogao.cn/index/partFile/10/352/2022-05/10_249782.pdf). Zakon o obveznem izvodu publikacij so dobili že leta 1818, najnovejši Zakon o knjižničarstvu pa je iz leta 2013.

do informacij in knjižničnih storitev in odprtost knjižnic za vse ter poudarjajo pomembnost knjižnice kot družabnega prostora in spodbujevalca demokratičnega razvoja družbe (Koizumi in Larsen, 2023).

Danski zakon o knjižničarstvu (Bekendtgørels, 2013) navaja, da je namen splošnih knjižnic nadaljnje ozaveščanje, izobraževanje in kulturna dejavnost s pomočjo dostopa do primernih gradiv. Poleg razvoja bralne pismenosti naj bi knjižnice skrbele tudi za uporabo informacijske tehnologije in digitalnih vsebin (Steen Jensen, 2016). V danskem zakonu o knjižničarstvu je navedeno, da morajo knjižnice zaradi demokratizacije kulture skrbeti za enakopravnost vseh medijev. Za razliko od švedskega Zakona o knjižničarstvu se v danskem eksplicitno ne omenja bralna pismenost (Kann-Christensen, 2011). Danski sistem splošnih knjižnic ureja Zakon o knjižničnih storitvah, ki »obvezuje vse občine, da financirajo splošne knjižnične storitve ter zagotavljajo otrokom in odraslim prost in enak dostop do gradiva danskih knjižnic« (Act regarding Library Services, 2001; Bon idr., 2017, str. 54; Kvist in Poulsen, 2015). Knjižnice včasih zaračunavajo zamudnino pri vračilu gradiva ali vstopnino na določenih dogodkih (Lenstra in Mathiasson, 2020).

Situacijo na Švedskem glede knjižnične zakonodaje opisuje Thomas (2010). Leta 1905 je vlada sprejela uredbo, ki je regulirala storitve javnih knjižnic; ta je bila leta 1965 zaradi sprememb pri subvencijah lokalni samoupravi ukinjena. Tako je bila Švedska v obdobju od leta 1965 do 1997 edina nordijska država brez zakona o knjižničarstvu. Njihove oblasti so menile, da se knjižnice dobro razvijajo in zato ne potrebujejo posebne zakonodaje. Takrat so se knjižnice sofinancirale regionalno (Kann-Christensen, 2011).

V devetdesetih letih 20. stoletja so nekatere občine na Švedskem zaradi ekonomske krize premišljevale, da bi privarčevale nekaj sredstev tako, da bi v knjižnicah uvedle zaračunavanje stroškov storitev tudi otrokom. Na pobudo švedske Socialdemokratske stranke je bil leta 1996 sprejet zakon o knjižničarstvu, ki je to preprečil. Zakon je bil prenovljen v letu 2013 (Bibliotekslag, 2013). Omenjeni zakon uravnava vse knjižnice, ne le tiste, ki so javno sofinancirane. Osnovna načela tega zakona so: vsaka občina mora imeti svojo knjižnico; knjižnice morajo izposojati gradivo brezplačno; vsi morajo imeti dostop do javne knjižnice; vsako območje mora imeti svojo knjižnico; zakon regulira tudi šolske knjižnice, ki naj bi bile ustrezno distribuirane in namenjene šolnikom; študenti vseh univerz naj bi imeli dostop do knjižnice. V zadnji točki zakon regulira odgovornosti lokalnih oblasti, območnih svetov in univerz glede knjižnic. Navaja se tudi, da morajo javno financirane knjižnice med seboj sodelovati. V zakonu so določila o vrstah storitev, ki naj bi jih ponujale javne knjižnice. Posebno pozornost zakon daje bralni pismenosti. Zakon je bil zelo kritiziran, češ da je precej permisiven,

posebej glede šolskih knjižnic, ni pa urejal organizacije sistema javnih knjižnic. Ne določa niti velikosti knjižnic.

V dopolnjenem finskem zakonu o knjižničarstvu iz leta 1998 (Kekki, 2001), pa tudi v novejšem zakonu iz leta 2017 (Public Libraries Act, 2016) se navaja, da so lokalne oblasti dolžne urediti knjižnične in informacijske storitve ter da je knjižnica osnovni občinski servis. Po tem zakonu sta izposoja in uporaba gradiva v knjižnicah brezplačni. Knjižnice morajo imeti dovolj strokovnih kadrov, tekoče prenovljeno gradivo in opremo na razpolago lokalnemu prebivalstvu. Kakovost in dostop do knjižničnih storitev sta pod nenehno evalvacijo. Kvalifikacije strokovnega kadra so višje kot v prejšnjem zakonu.

Tako finski zakon o knjižničarstvu kot strategija razvoja knjižnic postavljata v središče uporabnika. Vsi državljani oziroma potencialni uporabniki, ne glede na etnično poreklo, mesto prebivališča, izobrazbo ali imetje, imajo enake pravice do dostopa do informacij in storitev knjižnice.

Novejši norveški Zakon o javnih knjižnicah iz leta 1985 (Act relating to public libraries, 1985), ki je bil prenovljen leta 2014, opredeljuje naloge splošnih knjižnic. Prebivalcem Norveške naj bi promovirale in omogočale brezplačno razširjanje informacij, brezplačen dostop do knjig in drugih medijev ter zanje organizirale izobraževanja in izvajale druge kulturne dejavnosti. Splošne knjižnice naj bi bile neodvisen prostor za srečanja in arena za javne razprave (Koizumi in Larsen, 2023). Poudarek je na aktivni diseminaciji informacij in na prostoru za srečanja. Vsaka knjižnica mora posvetiti pozornost, da izvaja kakovostne in relevantne storitve za otroke in odrasle. Norveške splošne knjižnice so občinske oziroma mestne knjižnice in so zato del nacionalne knjižnične mreže. Omogočale naj bi uporabo storitev in gradiva tudi ranljivim skupinam. Njihovi zaposleni so strokovni kadri.

Norvežani so uporabili danski model splošnih knjižnic v družbi znanja in izkušenj. Knjižnica je prostor za navdih, učenje, srečevanje in dejavnosti ali aktivno delovanje. Knjižnica naj bi spodbujala navdih in kreativnost. Od knjižnic se pričakuje, da ustvarjajo močne in samostojne državljane. Njihovi cilji so: inovativnost, izkušnje, opolnomočenje in vključevalnost (Andersen Somby, 2017).

Poleg zakonodaje za področje knjižničarstva imajo vse nordijske države še zakonodajo o obveznem izvodu publikacij, po kateri se zbirajo tudi digitalne vsebine. Izpostavili bi zakonodajo Danske o obveznem izvodu, ki od podjetij z registrirano domeno zahteva, da Kraljevi knjižnici Danske oddajo seznam domen za zajem. Po njihovem zakonu naj bi se zbirale tudi oddaje radiotelevizijskih programov.

Islandci imajo poleg Zakona o knjižničarstvu (Bókasafnalög, 2012), ki se nanaša na vse knjižnice, tudi poseben zakon, ki regulira delovanje Nacionalne in univerzitetne knjižnice (Reglugerð um Landsbókasafn Íslands, 2014).

4.2 Knjižnični sistemi nordijskih držav

V Evropi je povprečen odstotek članstva v knjižnicah 23 %, medtem ko v Severni Evropi doseže od 60 % do 70 %, pri čemer je na Finskem 67 %. Kljub večjemu obisku se izposoja v nordijskih državah zmanjšuje, medtem ko se število mlajših uporabnikov povečuje (Koren, 2018).

V knjižnicah nordijskih držav je poudarek na aktivnem sodelovanju uporabnikov pri oblikovanju knjižnic, prostorov in storitev, zlasti za otroke in mlajše uporabnike. Prilagajajo se potrebam lokalnih skupnosti in v nekaterih primerih ponujajo dodatne storitve, kot so knjigarne, restavracije in bančne storitve (Koren, 2018). Opazen je tudi trend decentralizacije pri odločanju o politikah knjižnic, kar lokalnim skupnostim omogoča večjo vlogo, čeprav lahko to ogrozi kohezijo knjižnične mreže. Knjižnice se tudi združujejo pri nabavi digitalnih virov in ponujajo številne storitve prek spletnih strani.

Kadrovski izzivi so prisotni, saj se mnogi zaposleni v nordijskih knjižnicah bližajo upokojitvi. Izobraževalni programi so ključni za pripravo kadrov na delo v digitalnih knjižnicah in za razvoj e-storitev (Koren, 2018).

Splošne knjižnice poudarjajo svojo vlogo pri vseživljenjskem učenju in razvoju pismenosti ter sodelujejo v evropskih projektih. Vlaganja v digitalno infrastrukturo knjižnic in spodbujanje inovativnih projektov sta v ospredju. Pomembni izzivi vključujejo zagotavljanje dostopa do informacij migrantom, razvoj bralne pismenosti, kulturno usmerjanje in mobilnost ter mednarodno sodelovanje pri knjižničnih storitvah. Koordinacija splošnih knjižnic je v primeru Danske prepuščena nacionalni agenciji, v primeru Norveške pa zasebni agenciji. Podobno je v primeru gradnje digitalne knjižnice.

Nacionalne oziroma univerzitetne knjižnice sodelujejo pri razvoju pomembne knjižnične infrastrukture in nacionalnih digitalnih knjižnic tudi mednarodno. Leta 2000 so se nordijske države povezale in ustanovile Nordijski svet, ki je deloval kot nordijski parlament. Tako je bil ustanovljen NORDINFO, Nordijski svet za znanstveno informiranje, ki je sofinanciran iz proračuna Nordijskega sveta. V okviru tega sveta so bili sofinancirani mednarodni projekti na področju raziskav in razvoja, politik in usklajevanja, razvoja kompetenc ter dejavnosti na področju založništva in informacijskih dejavnosti (Hannesdóttir, 2000).

Knjižničarji nordijskih držav so pokazali, da je zanje ključnega pomena sodelovanje z nacionalno politiko in da so njihove knjižnice zelo pomembne organizacije v očeh javnosti. Tako je na primer, ko je švedski knjižnični konzorcij Bibsam, ki nabavlja tujo literaturo za švedske akademske ustanove, vladne agencije in raziskovalne organizacije, 30. 6. 2018 odpovedal naročnino Elsevieru,⁹ njegovo ravnanje podprla švedska vlada. Nasprotovali so plačevanju naročnine in dodatno še stroškov za publiciranje v odprtem dostopu. Pri tem je 42.000 raziskovalcev, 29 univerz in 15 vladnih agencij ostalo brez dostopa do Elseviera (Olson idr., 2020; Olson idr., 2020a).

4.2.1 Primer Danske: centralizacija in spodbujanje konkurence med knjižnicami

Danska nacionalna knjižnična uprava (Danish National Library Authority – DNLA) je bila ustanovljena kot vladna svetovalna agencija za splošne in raziskovalne knjižnice pod okriljem Ministrstva za kulturo. Pozneje je postala Agencija za knjižnice in medije (Danish Agency for Libraries and Media – DALM), ki se je leta 2012 združila z Dansko agencijo za umetnost v Agencijo za kulturo. Ta agencija sodeluje z lokalno samoupravo, Zvezo bibliotekarjev Danske in Ministrstvom za izobraževanje. Izvaja naloge nacionalnih knjižnic, kot so izdelava nacionalne bibliografije, razvoj storitev za otroke in mladostnike, razvoj kooperativnega knjižničnega sistema, razvoj mreže knjižnic, finančna podpora, avtomatizacija knjižnic in skrb za šolske knjižnice. S pomočjo razpisov sofinancira avtorje, specialne knjižnice ali knjižnične projekte, ki uresničujejo skupne cilje, ki jih država zastavi letno v okviru podpore danski strategiji znanja. Agencija deluje kot nacionalni bibliografski svet ter skrbi za avtorske tantieme (Kann-Christensen, 2011; Thorhauge, 2002).

Vsako leto vlada določi cilje in sredstva za razvoj knjižnic, do katerih knjižnice dostopajo s prijavi na razpise na Danski agenciji za kulturo. Glavni kriteriji so odmevnost projekta v medijih, politični uspeh Ministrstva za kulturo, integracija z obstoječimi storitvami ter vzorec delovanja za druge danske knjižnice. Ta sredstva spodbujajo konkurenčnost knjižnic in nadomeščajo dodatno financiranje. Vendar pa so najuspešnejše pri pridobivanju sredstev pogosto večje knjižnice, ki imajo dovolj ljudi za razvoj. Pogosto ena knjižnica dobi več projektov. Odločevalcem se takšna praksa ne zdi sporna, saj te knjižnice z dodatnimi sredstvi lahko naredijo največ, kar lahko. Seveda pa je pogoj, da tiste knjižnice, ki prejmejo

⁹ Zahteve Bibsama so bile naslednje: takojšnji odprti dostop do vseh člankov švedskih avtorjev v Elsevierovih revijah; dostop do vseh revij članov Bibsama v Elsevierovih 1900 naslovnih revij; trajnostni model zaračunavanja, ki omogoča prehod na odprti dostop (Olson idr., 2020; Olson idr., 2020a).

sredstva, postanejo zgled drugim knjižnicam in jim pomagajo pri njihovem razvoju. Kljub temu se s tem sistemom ustvarja hierarhija med knjižnicami.

4.2.2 Primer Finske: centralizacija funkcij in delitev nalog v knjižničnem sistemu

Finska se uvršča med najboljše države na svetu glede na številne kazalnike.¹⁰ Finski knjižnični sistem je zasnovan na načelu prostega dostopa do informacij za vse, ne glede na družbeni status, starost ali lokacijo. Vse knjižnice, vključno s parlamentarno in visokošolskimi, so odprte za vsakogar, ne glede na članstvo, kar je v skladu s finsko ustavo, ki zagotavlja svobodo izražanja in dostop do javnih dokumentov. Splošna knjižnica mora zagotavljati enake možnosti vsem državljanom za osebni, literarni in kulturni razvoj ter podpira permanentno učenje in razvoj znanja (Tuomine in Saarti, 2012).

Finsko Ministrstvo za izobraževanje in kulturo¹¹ je odgovorno za ustvarjanje knjižnične politike in zakonodaje na nacionalni ravni. Spremembe v demografski strukturi in migracijah vplivajo na knjižnične storitve, ki postajajo multikulturne in pluralistične. Zakonodaja iz leta 2017 upošteva te vidike (Salaberría, 2000; Kekki, 2012).

Strukturne prilagoditve v javnem sektorju vplivajo na zmanjšanje števila občin, kar pripelje do združevanja regionalnih knjižnic. V odziv na te spremembe se knjižnice vse bolj mrežijo in razvijajo sodelovanje (Tuomine in Saarti, 2012).

Finski knjižnični sistem vključuje splošne, šolske in raziskovalne knjižnice (univerzitetne in specialne). Splošne knjižnice sestavljajo osrednje in regionalne

¹⁰ V letu 2010 je *Newsweek* razglasil Finsko za najboljšo državo na svetu. Na Finskem so ženske med prvimi v Evropi dosegle enakopravnost in od leta 1906 imajo volilno pravico. Po raziskavi *Gallu World Poll* naj bi bili Finska in Danska najsrečnejši državi. *Transparency International* naj bi imenoval Finsko za najmanj koruptivno državo. Je ena od štirih najbolj konkurenčnih držav (skupaj z Dansko) in po raziskavi *PISA* (Organizacija za gospodarsko sodelovanje in razvoj) naj bi bili finski dijaki v primerjavi s tistimi iz drugih držav Organizacije za gospodarsko sodelovanje in razvoj najboljši na področju bralne pismenosti. Na četrtem mestu so na področju matematične pismenosti in tretjem na področju znanstvene pismenosti. V okviru statistike *DESI*, objavljene na portalu *Public Libraries 2030*, je bila Finska v letih 2019 in 2022 na prvem mestu glede razvitosti evropskih splošnih knjižnic.

¹¹ Finsko Ministrstvo za izobraževanje in kulturo je ministrstvo, ki izvaja dve funkciji, vendar v literaturi najdemo ločene omembe – Ministrstvo za znanost in Ministrstvo za kulturo (npr. Kekki, 2012; Finland is ..., 2016; Tuomine in Saarti, 2012 idr.). V teh primerih dodajamo sektor v okviru Ministrstva, na katerega se nanaša (npr. Ministrstvo za izobraževanje in kulturo (sektor za kulturo)).

oziroma območne knjižnice. Osrednje knjižnice so nacionalni medbibliotečni izposojevalni center, spodbujajo sodelovanje splošnih knjižnic med seboj in z raziskovalnimi knjižnicami ter koordinirajo regionalne, nacionalne in mednarodne razvojne projekte na področju knjižničarstva in informacijske znanosti. Dodatno Osrednja knjižnica v Helsinkih (HLC) razvija skupne metode in orodja, potrebna za organizacijo knjižničnih in informacijskih storitev za mrežo splošnih knjižnic.¹² Osrednja knjižnica v Helsinkih je tudi multikulturna knjižnica, ki ponuja spletne storitve tujcem. Osrednja knjižnica v Helsinkih upravlja občina, ampak dobi tudi dodatno subvencijo Ministrstva za izobraževanje in kulturo (sektor za izobraževanje) za izvajanje funkcije osrednje knjižnice. Knjižnice se sofinancirajo iz davkoplačevalskega denarja. Vodijo jih občine, ki določajo obseg storitev. Občine dobijo finančna sredstva za knjižnico, in sicer 25 % za delovanje knjižnice in 50 % od Ministrstva za izobraževanje in kulturo (sektorja za izobraževanje) za projekte, kot sta gradnja novih prostorov in stavb ali nakup bibliobusov (Kekki, 2012). Preostalih 25 % sofinancira občina, kar znaša približno 1 % njihovega proračuna. Ministrstvo, pristojno za kulturo, dodatno sofinancira ustvarjanje nacionalnih storitev na daljavo in drugih projektov nacionalnega pomena (Finland is ..., 2016). Država sofinancira tudi promocijo branja in razvoj vsebin ter storitev, prijaznih do uporabnika, na spletu. Poleg kooperativnih mrež je sodelovanje med knjižnicami lahko bolj tesno in dogaja se, da ena knjižnica streže več občin.

Finske splošne knjižnice ponujajo knjižnično in informacijsko podporo tako šolarjem kot dijakom. Zaradi razvite mreže splošnih knjižnic ni bilo večje potrebe po razvoju mreže šolskih knjižnic. So celo primeri, ko je splošna knjižnica nameščena v šoli. Večina splošnih knjižnic sodeluje pri izobraževalnem procesu (informacijskem opismenjevanju). Sicer pa so šolske knjižnice bolj zanemarjene in nimajo enake avtonomije kot druge knjižnice.

Univerzitetna knjižnica Univerze v Helsinkih pa je nastala z združevanjem posameznih knjižnic. Njihove storitve so se centralizirale, da bi stregle več univerz. Vloga univerzitetnih knjižnic je zelo pomembna pri izobraževanju na področju informacijske pismenosti in ponujanju prilagojenih storitev raziskovalcem, kot so bibliometrične storitve in storitve na področju upravljanja znanja. Univerzitetna knjižnica v Helsinkih ima tudi vlogo nacionalne knjižnice, vendar pa ne izvaja vseh funkcij, ki jih navadno izvajajo nacionalne knjižnice. Leta 1989 je bila ustanovljena Nacionalna repozitориjska knjižnica (NRL), ki je posebnost knjižničnega sistema Finske. Podobno organizacijo najdemo tudi na Švedskem ali Norveškem. Nacionalna repozitориjska knjižnica omogoča centralizirane storitve, kot

¹² Tak primer je Libraries.fi, spletni portal za uporabnike in knjižničarje.

so zbiranje in shranjevanje gradiva iz raziskovalnih in splošnih knjižnic, ki je namenjeno izposoji, bibliografska obdelava gradiva ter shranjevanje starejšega in manj uporabljenega gradiva. Nacionalna repozitorijska knjižnica je glavni posrednik pri medbibliotečni izposoji. Ker Nacionalno repozitorijsko knjižnico sofinancira država, so njene storitve brezplačne in dosegljive vsem vrstam knjižnic (Vattulainen, 1994). Nacionalna digitalna knjižnica je nacionalni portal, pri katerem sodelujejo knjižnice, arhivi in muzeji.

Tretja državna knjižnica, ki jo sofinancira Ministrstvo za izobraževanje in kulturo, je Celia. Ta producira in zagotavlja literaturo v dostopnih formatih za slepe in slabovidne ter osebe z bralnimi težavami. Ustvarjajo 25 % vseh publikacij v dostopnih formatih. Tu je še Knjižnica finskega parlamenta, ki omogoča dostop do zakonodajnih zbirk ter do političnih in družbenih publikacij ter informacij. Za javnost je odprta od leta 1913.

Posamezne vrste knjižnic imajo svoja združenja, ki med seboj sodelujejo¹³ (Tuomine in Saarti, 2012).

4.2.3 Primer Švedske: združevanje različnih knjižnic

Švedske splošne knjižnice so v prvi polovici 20. stoletja nastajale kot centri za spodbujanje izobraževanja in bralne kulture ter preprečevanja odvisnosti od alkohola. Te naj bi bile odprte za vse, knjige so bile prosto dostopne, otroški in mladinski oddelek je bil ločen od drugih. Zaposlovali so strokovni kader.

Danes celotni sistem splošnih knjižnic podpira 20 območnih knjižnic, tri centre za izposajo, en center za izposajo tujega gradiva in Repozitorijsko knjižnico. Splošne knjižnice sofinancirajo občine, območne knjižnice njihovi območni sveti, medtem ko sistem raziskovalnih knjižnic sofinancira država. Območne knjižnice so bile od tridesetih let 20. stoletja ključne za nacionalni sistem medbibliotečne izposoje med splošnimi knjižnicami. Skrbele so za enakopraven dostop državljanov do knjižničnih storitev ter do znanja in kulture. Poleg tega so območne knjižnice nadzirale delovanje lokalnih splošnih knjižnic.

¹³ Največje je Finsko združenje knjižnic (FLA), ki ga v večjem deležu sofinancira Ministrstvo za izobraževanje in kulturo. Objavlja revijo *Kirjastolehti* (*Revija Knjižnica*) in vsako drugo leto organizira posvetovanje. Tu je še Združenje finskih raziskovalnih knjižnic (FRLA), ki promovira vlogo knjižnic na področju izobraževanja in raziskav, ter Finsko-švedsko združenje knjižnic (FSLA), ki ponuja dejavnosti in storitve za švedsko govoreče prebivalstvo na Finskem in objavlja revijo *Bibban*. Društvo finskih informacijskih specialistov, ki se ukvarja z informacijskimi storitvami, prav tako objavlja svojo revijo, *Tietoasiantuntija* (*Informacijski specialist*).

Izobraževanje mladih se v zadnjih letih nadaljuje tudi po končanem študiju. Poleg tega imajo Švedi na voljo zelo razvejan sistem študija na daljavo. Ob tem študenti koristijo storitve splošnih knjižnic v svojem kraju bivanja, zato se je v splošnih knjižnicah zelo povečalo število uporabnikov študentov. Po drugi strani so univerzitetne knjižnice odprte neakademskim uporabnikom. Tovrstna uporaba splošnih in univerzitetnih knjižnic vpliva na manjšanje razlik med obema skupinama. Kot posledico tega Thomas (2010) navaja primer dveh švedskih mest, Härnösanda in Visbyja, kjer so se univerzitetna, splošna mestna in območna knjižnica združile v eno.

Bibliografske informacije, dokumenti v polnem besedilu in digitalizirano gradivo lahko uporabniki naložijo v kateri koli knjižnici v državi in zunaj nje. Ravno zato je nujno dobro sodelovanje med vsemi knjižnicami.

Večjo težavo imajo Švedi s šolskimi knjižnicami. V letu 2008 je le 67 % otrok obiskovalo šolsko knjižnico, 18 % (250.000) pa ni imelo te možnosti. Leta 2010 je zato 500 splošnih knjižnic prevzelo vlogo tudi šolske knjižnice. V obdobju od leta 1950 do 1970 se je število občin zmanjšalo z 2200 na 290. V tej situaciji so območne knjižnice prevzele organizacijo knjižničnih storitev na svojem območju in poskrbele, da imajo vsi državljani enakopraven dostop do teh storitev. Ker so bile pomembne za državljane, so doživele razcvet. Njihove zbirke so naraščale, prav tako izposoja gradiva, nastajale so nove storitve in število zaposlenih se je povečalo. Gradile so se nove stavbe. Proti koncu devetdesetih let je skoraj vsaka osrednja knjižnica na območju delovala v novih prostorih.

Zaradi ekonomske krize in varčevanja se je razvoj v osemdesetih letih 20. stoletja upočasnil. Izposoja se je zmanjšala verjetno zato, ker so knjige postale bolj dostopne fizično in cenovno. V sedemdesetih letih so namreč Švedi knjige smeli kupovati le v knjigarnah, danes pa tudi v drugih trgovinah (Thomas, 2010). Ravno zaradi potrebe po varčevanju in večji dostopnosti knjig je bila v osemdesetih letih ustanovljena Repozitориjska knjižnica, ki jo sofinancira vlada. Svojo zbirko gradi s starim gradivom, ki ga odpisujejo univerzitetne, specialne, raziskovalne in splošne knjižnice ter fizične osebe (Hjerpe, 2015). Sistem je podoben finskemu in norveškemu, kot je bilo že omenjeno.

Na Švedskem, tako kot na Danskem, podpirajo vrednote socialne demokracije in brezplačno izposoja v knjižnicah ter posebno pozornost dajejo otrokom in njihovi pravici do knjižničnih storitev. Vendar pa imajo na Švedskem knjiga, branje in literatura privilegiran status. Svet za umetnost, neodvisna ustanova, podrejena parlamentu, ki skrbi za kulturno dediščino in knjižnice, letno namenja določeno vsoto za razvoj bralne kulture (predvsem bralna pismenost otrok) in za regionalni razvoj knjižnic, repozitориjske knjižnice ter mednarodne knjižnice. Teme

razpisanih projektov, ki so namenjeni razvoju knjižnic, niso področja njihovega delovanja, kot na Danskem, ampak dostop do knjižnic za ranljive skupine in njihova oddaljenost od velikih mest (Kann-Christensen, 2011).

Med specialnimi knjižnicami je Švedska knjižnica za zvočne knjige in brajico. Statistike kažejo, da je bilo v letu 2010 na Švedskem 6 % ljudi z bralnimi težavami (Thomas, 2010). Izposoja zvočnih gradiv je pravica uporabnikov in je kot taka zakonsko predpisana. Država skrbi za individualne potrebe bralcev, ne glede na njihove bralne sposobnosti, ter prevzema odgovornost za ustvarjanje zvočnih knjig in za njihovo izposajo. V ta namen je bila ustanovljena Švedska agencija za dostopne medije (MTM). V sodelovanju s časopisnimi založbami ustvarjajo zvočne časopise, na katere so naročeni ljudje z bralnimi težavami. Pri tem uporabljajo format EPUB3. V letu 2015 so imeli na razpolago 110.000 zvočnih enot gradiva (vključno z učbeniki in časopisi), ki so nenehno dostopne v vseh knjižnicah (Hjerpe, 2015a).

Centri za knjižnično izposajo predstavljajo pomemben del knjižnične infrastrukture. Sofinancirata jih država (25 %) in lokalna skupnost (75 %). Nameščeni so v Malmöju, Stockholmu in Umeåju. Ti centri opravljajo medbibliotečno izposajo med splošnimi knjižnicami na njihovih območjih.

Sodelovanje med raziskovalnimi knjižnicami ima dolgo tradicijo. Od leta 1986 imajo skupni katalog. V letu 1988 je to nalogo prevzela Nacionalna knjižnica, kjer je bil ustanovljen Oddelek za nacionalno sodelovanje, ki naj bi skrbel za razvoj informacijske podpore univerzitetnemu sistemu. Ta oddelek je imel glavno vlogo pri pogajanjih o konzorcijskih licencah ter pri razvoju odprtega dostopa in drugih prizadevanjih za omogočanje dostopa do znanstvenih in drugih virov. Oddelek za nacionalno sodelovanje ponuja pomoč raziskovalnim knjižnicam pri razvojnih projektih, ki so namenjeni izboljšanju dostopa do informacij. Leta 1972 je bil vzpostavljen skupni katalog LIBRIS (Library Information System). Nacionalna knjižnica skrbi za ta sistem in njegov nadaljnji razvoj. LIBRIS je od leta 1997 brezplačno dostopen javnosti. Sistem omogoča tudi dostop do celotnih besedil.

Švedi so že med prvo svetovno vojno (leta 1915) ustanovili Švedsko knjižničarsko združenje (SAB), ki naj bi skrbelo za razvoj knjižničarstva. Prispevali so shemo Švedskega knjižničarskega združenja (Sveriges Allmänna Biblioteksförning), ki je bila edini klasifikacijski sistem na Švedskem od leta 1921 do 2012. Nacionalna knjižnica je v obdobju 2011–2012 v celoti nadomestila klasifikacijski sistem Švedskega knjižničarskega združenja z ameriško klasifikacijo Dewey (Golub, Hagelbäck in Ardö, 2020). V letu 2000 sta se Švedsko knjižničarsko združenje in Združenje akademskih knjižnic (SBS), ustanovljeno v letu 1921, združila in s

pomočjo 3700 skupnih članov jima je uspelo zagovarjati in pridobiti novo knjižnično zakonodajo.

4.3 Nacionalne knjižnice v nordijskih državah

Nacionalne knjižnice nordijskih držav, ne glede na ime, so nacionalne in univerzitetne knjižnice. Kraljeva knjižnica Danske je tudi knjižnica Univerze v Københavnu. Nacionalna knjižnica Finske je formalno del Univerze v Helsinkih in njeno delovanje obravnava Zakon univerz iz leta 2009. Kljub temu je administrativno neodvisna od Univerze v Helsinkih. Od leta 1997 izvaja tudi funkcijo nacionalne knjižnice. Nacionalna in univerzitetna knjižnica Islandije je v začetku 20. stoletja gostovala v Naravoslovnem muzeju, v letu 1994 pa se je združila z Univerzitetno knjižnico. Sodeluje z Univerzo na osnovi posebnega sporazuma. Knjižnica lahko ponuja storitve tudi drugim univerzam. Nacionalna knjižnica Norveške je strokovno in znanstveno središče za druge organizacije s področja kulture. Ima zelo močno politično podporo, ki se kaže tudi na področju financiranja.

Vse imajo ključni pomen v knjižničnem sistemu, saj pripravljajo strokovna priporočila na področju bibliotekarstva in informacijske znanosti, sprejemajo standarde, razvijajo knjižničarstvo, usmerjajo razvoj drugih knjižnic v knjižničnem sistemu, gradijo nacionalno digitalno knjižnico, zajemajo splet in sodelujejo pri razvoju oziroma razvijajo knjižnično infrastrukturo. Med nalogami je tudi spodbujanje sodelovanja med drugimi knjižnicami. Na Švedskem Kraljeva knjižnica spodbuja javno razpravo o pomembnih temah v zvezi z vlogo splošnih knjižnic (Hjerpe, 2016).

Njihova naloga je zbirati, ohranjati in omogočati dostop do nacionalne pisne kulturne dediščine. Obseg te dediščine je zelo različen v različnih državah.¹⁴ Predvsem zaradi starejšega gradiva in bogatih tujih zbirk so pomembne za raziskovalce s področja humanistike.

Predvsem želijo digitalizirati čim več gradiva, ki ga hranijo, ter omogočiti dostop uporabnikom (primer Norveške: Jøseveld, 2016; Ohren, 2022 in Švedske: The National Library of Sweden, 2017). Zelo so uspešni pri sklepanju pogodb z založniki. Na osnovi novejšega Zakona o obveznem izvodu publikacij iz leta 2018 norveška Nacionalna knjižnica prejema tudi izvirne krtačne odtise publikacij od

¹⁴ Na Norveškem in Švedskem ohranjajo tudi RTV-programe.

založnikov (Ohren, 2022).¹⁵ Finci pri bibliografski obdelavi sodelujejo z založniki. Nacionalna knjižnica Finske je v letu 2014 zaključevala projekt prejetja izvornih krtačnih odtisov v formatu PDF od založnikov serijskih publikacij, ki jih oddajajo z datotekami z metapodatki v metapodatkovnem formatu Metadata Encoding and Transmission Standard (METS) (The National Library of Finland, 2014).

Nacionalne knjižnice nordijskih držav ne izvajajo vseh funkcij, ki so navadno pripisane nacionalnim knjižnicam. Čeprav je nacionalna knjižnica zadolžena za zbiranje kulturne dediščine, ni nujno zadolžena tudi za njeno ohranjanje. Tako so nastale repozitorijske knjižnice. Na Finskem gradivo ohranja Nacionalna repozitorijska knjižnica, ki je neodvisna organizacija in s finančno podporo Ministrstva za izobraževanje in kulturo ponuja svoje storitve vsem javnim knjižnicam. Na Norveškem je to Repozitorijska knjižnica v Mo i Rani, oddelek Nacionalne knjižnice.¹⁶ Ta sprejema gradivo iz obveznega izvoda in ga katalogizira. Na Švedskem funkcije repozitorijske knjižnice izvajajo trije centri za knjižnično izposajo. Nacionalna repozitorijska knjižnica je v univerzitetnem mestu Umeå.

Repozitorijske knjižnice nastajajo bodisi z odpisom gradiva bodisi na podlagi obveznega izvoda. Ker izvajajo medbibliotečno izposajo, tudi katalogizirajo gradivo in vzdržujejo skupne kataloge (Tuomine in Saartí, 2012). Kljub temu pa nacionalno bibliografijo gradijo nacionalne knjižnice.

Nacionalna in univerzitetna knjižnica Islandije zbira statistične podatke knjižnic, sicer pa lahko minister za kulturo za to nalogo s pogodbo zadolži drugo ustanovo. Na Danskem Agencija za knjižnice in medije (DALM) pripravlja nacionalno bibliografijo, razvija mrežo knjižnic in kooperativni knjižnični sistem ter izvaja knjižnično statistiko (Kann-Christensen, 2011; Thorhauge, 2002). Na Finskem knjižnično statistiko zbira Ministrstvo za izobraževanje in kulturo (sektor za izobraževanje), zanjo pa skrbi Nacionalna knjižnica.

¹⁵ Z agencijo za kolektivno reševanje avtorskih pravic Kopinor so Norvežani sklenili pogodbo, ki jim omogoča do leta 2017 digitalizacijo vseh norveških del (okrog 250.000 naslovov), ki so bila objavljena med letoma 1659 in 2000. Knjige, objavljene pred letom 2001, so v digitalni obliki dosegljive javnosti z računalnikov z norveškim IP-naslovom. Stroške digitalizacije in avtorskih licenc krije Nacionalna knjižnica.

¹⁶ Knjižnica je razdeljena na dve enoti, in sicer oddelek v Oslu in oddelek v Mo i Rani. Oddelek v Oslu je odgovoren za dejavnosti knjižnice, ki so namenjene uporabnikom (čitalnice, izposoja, spletne storitve ...). Ta oddelek razvija nacionalno bibliografijo in ponuja različne bibliografske storitve. Oddelek v Mo i Rani pa skrbi za obvezni izvod in je odgovoren za zbiranje, arhiviranje, ohranjanje ter dostop do gradiva. V tem so tudi Repozitorijska knjižnica, avdiovizualne zbirke in digitalne storitve knjižnice. Repozitorijska knjižnica izvaja medbibliotečno izposajo.

V zadnjih letih nordijske knjižnice sodelujejo tudi pri razvoju infrastrukture za digitalno humanistiko. Na norveškem imajo jezikovno banko (slovarje, jezikovne korpuse pisnega in pogovornega jezika), ki jo ponujajo raziskovalcem in komercialnim firmam, ki razvijajo jezikovna tehnološka orodja. Vsi jezikovni viri so dosegljivi na daljavo prek nacionalnega kataloga virov, ki zajema podatke iz centrov CLARIN (angl. Common Language Resources and Technology Infrastructure) na Norveškem (ti centri se imenujejo CLARINO). Imajo tudi Laboratorij za digitalno humanistiko, ki ponuja digitalna orodja in metode za študij in pomaga pri njihovi uporabi.

5 Novi modeli razvoja knjižnic

Antero Laitinen (2019) ugotavlja, da je zaradi mreženja, razvoja informacijske tehnologije in hitrega dostopa do informacij tudi na področju knjižnic prisotna globalizacija. Ta vpliva na hitrejši razvoj inovacij in povzroča večjo tekmovalnost. Z vključenostjo uporabnikov, podpododbentikov in drugih skupin v inovacijske aktivnosti se dosežejo razširjanje in prenos razvitih tehnologij ter povratni prenos novih idej v organizacijo, zato so se modeli delovanja, ki jih zahteva sprememba v globalnem okolju – odprtost, sodelovanje, interakcija, medsebojna odvisnost, nenehno učenje in sposobnost prilagajanja spremembam – povzpeli v središče inovacijske politike.

Veliko projektov na Danskem je bilo usmerjenih k razvoju knjižničnega prostora, ki podpira diseminacijo in pridobivanje znanj. Te je subvencionirala danska Agencija za knjižnice in medije. Hapel (2012) citira Dorte Skot-Hansen idr., ki pravijo, da bi knjižnice morale vključiti štiri prostore: prostor navdiha, za učenje, za srečanja oziroma druženje in za aktivno delovanje. V sprejeti politiki za Mestne storitve in knjižnice v mestu Aarhus je knjižnica dojeta kot center skupnosti.

Kot posledica krčenja finančnih sredstev občin in avtomatizacije procesov so na Danskem nastale »odprte knjižnice« (Boelt, 2015; Johansen, 2012). To so splošne knjižnice, ki določeno število ur obratujejo brez knjižničnih delavcev. Med odsotnostjo knjižničnih delavcev so lahko prisotni prostovoljci ali tudi ne. V odprti knjižnici si uporabniki sami izposojajo ali vračajo gradivo, berejo revije, časopise, dostopajo do spleta in se med seboj srečujejo v prostorih knjižnice.¹⁷

¹⁷ Primer odprte knjižnice navaja Boelt (2015) v Aalborgu na Danskem. Čas obratovanja knjižnice so povečali s 33 na 66 ur tedensko. Knjižničarji so uporabnikom na voljo 21–23 ur tedensko. V knjižnici so tudi zmanjšali obseg knjižnih polic in v prosti pristop postavili izbrano literaturo ter

Za odprto knjižnico so značilni privlačni in prijetni uporabniški prostori in oprema ter občutek varnosti. V mnogih odprtih knjižnicah si lahko uporabnik postreže s kavo in piškoti. Mnogi politiki podpirajo takšne iniciative, ker zmanjšujejo porabo sredstev občin, ki so odgovorne za delovanje knjižnic.

Poleg »odprtih knjižnic« so na Danskem razvili tudi »pametno knjižnico«¹⁸ (Monsted, 2016; Fleimisch Bezljaj, 2023). V tej knjižnici lahko uporabniki z mobilno napravo prilagajajo okolje (temperatura, luč) svojim potrebam. Luči imajo senzorje, ki omogočajo spremljanje obnašanja uporabnikov (na primer ugotavljanje, katere razstave ali dogodki v knjižnici jih zanimajo). Omogočena je uporaba *bluetooth* in video vodičev. Poleg tega naj bi se vsi podatki o uporabnikih zbirali in raziskovalci danske Tehniške univerze naj bi jih uporabili za svoje raziskave. Knjižnica je lahko živi laboratorij, kjer raziskovalci testirajo nove izdelke in tehnologije. Vsi ti podatki glede obnašanja uporabnikov in njihovega dela so nekeje zabeleženi. Knjižnica je tudi prostor, ki ga želijo predavatelji in študentje uporabiti kot tehnološko igrišče. Takšna pametna knjižnica je ekonomsko upravičena.

Tretji model je »sodelovalna knjižnica«. Uporabniki sodelujejo pri izvajanju njenih osnovnih funkcij, kot je katalogizacija. Rasmussen (2016) uporablja ta izraz kot sopomenski knjižnici 2.0.¹⁹ Izraz sodelovalna knjižnica ima širši pomen, saj vključuje tako splet 2.0 kot udeležbo uporabnikov v fizični knjižnici. Sodelovalna knjižnica vključuje prostovoljstvo, interaktivne prikaze (igrice, učna orodja ...), video posnetke, ki jih ustvarjajo otroci ali uporabniki, delavnice, različna soustvarjanja, knjižne klube, uporabniško vodene inovacije ipd.²⁰

Nenavaden pristop je integracija splošne knjižnice z občinsko administracijo in javnimi storitvami v mestih Lystrup in Tilst na Danskem (Pors, 2010). V letu 2007 so se občine združile (iz 270 v 100), kar je povzročilo zapiranje knjižničnih podružnic in prestrukturiranje javnih storitev. Nekateri javni uslužbenci z občin so se preselili v knjižnice, kjer so ponujali občinske storitve. Ker pa so knjižničarji že pomagali prebivalstvu pri uporabi interneta in pri iskanju informacij, so

tako povečali prostor. Knjižnica je samopostrežna. Obratuje od 8. ure zjutraj do 9. zvečer. Imajo videonadzor.

¹⁸ Primer pametne knjižnice je knjižnica Tehniške univerze na Danskem.

¹⁹ ALA (American Library Association – Ameriško knjižnično združenje) na svoji spletni strani (<https://www.ala.org/tools/atoz/library-20>) navaja: »Izraz 'splet 2.0' je leta 2004 vpeljalo podjetje O'Reilly Media kot krajšo oznako za 'drugo generacijo' spletnih aplikacij, ki vključujejo vse več socialne interakcije in sodelovanja na spletu. 'Knjižnica 2.0' je krajša oznaka za številne pobude v vseh vrstah knjižnic, ki vključujejo orodja za spletno sodelovanje v nove načine zagotavljanja učinkovitih knjižničnih storitev.«

²⁰ Primer sodelujoče knjižnice je Mestna knjižnica v Aarhusu, ki je celo vključila državljane k načrtovanju nove knjižnice.

ugotovili, da bi lahko pomagali tudi na tem področju, saj se je v tem času izvajala digitalizacija javnih storitev in te so se preoblikovale v samopostrežne storitve. Ideja je bila, da knjižničarji razširijo izobraževanje uporabnikov tudi na e-upravo. S časom bi ti postali samostojni in bi vse manj potrebovali njihovo pomoč.

Knjižničarji so pomagali uporabnikom pri digitalnih storitvah e-uprave, potnih listih, pri pridobivanju kartic za socialno varnost, spremembah zdravnika, spremembah bivališča, vlogah za enostavnejše oblike socialnih subvencij, pri digitalnih davčnih storitvah, vlogah za podporo pri najemninah in pri računih za plačevanje zdravstvenih storitev (Pors, 2010).

6 Razprava

Na razvoj nordijskih knjižnic in knjižničnih sistemov je vplivalo politično in družbeno okolje. Glede na skupne značilnosti nordijskih knjižnic lahko govorimo o posebnem modelu delovanja, ki vključuje pragmatični pristop in delovanje v korist družbe. Pomembno vlogo pri njihovem razvoju je imel vpliv ameriških knjižnic iz začetka 20. stoletja. Ta pristop je nordijskim knjižnicam omogočil veliko prednosti pri razvoju, saj so se lažje prilagajale procesu industrializacije in se hitreje preusmerile k uporabniku.

Druga pomembna značilnost nordijskih knjižnic je politična podpora. Danska, Finska, Norveška in Švedska so med prvimi državami dobile zakonodajo na področju knjižničarstva. Knjižnice so bile v teh državah zelo pomembne, saj so imele ključno vlogo pri lokalnem neformalnem izobraževanju ljudstva in pri razvoju bralne pismenosti. Zaradi tega so pridobivale močno podporo lokalnih skupnosti in posledično lokalnih oblasti. Knjižnice so postale pomemben instrument države pri demokratizaciji in izobraževanju družbe ter pri ustvarjanju nacionalne in kulturne identitete. Na Finskem je bil pomen knjižnice neprecenljiv pri ohranjanju jezika v času ruske in pozneje švedske okupacije. Na Švedskem so bile knjižnice nekakšen podaljšek socialnega dela.

Tudi danes so knjižnični sistemi skandinavskih držav v tesnem stiku s konceptom socialne države in ideologijo, ki je z njo povezana. Med njihovimi največjimi vrednotami sta ohranjanje svobode govora in svoboden pristop do informacij. Zato tudi velja pravilo v vseh nordijskih državah, da morajo biti knjižnične storitve in dostop do informacij brezplačne za uporabnika, tudi v časih ekonomskih recesij.

Na Danskem so zaradi krčenja finančnih sredstev za splošne knjižnice poiskali nove oblike delovanja. Tako so te knjižnice dokazale, da so del lokalnih skupnosti, in ne obratno, lokalnih samouprav. Ravno zato so nordijske knjižnice vedno imele zelo močno podporo javnosti. Ministrstva, pristojna za kulturo in znanost, so veliko bolj aktivna in obstaja močen dialog med njimi in predstavniki knjižnic. Knjižničarji se zavedajo pomembne vloge, ki jo imajo v družbi, so aktivni ter znajo zagovarjati potrebe knjižnic in svojih uporabnikov.

Nordijske knjižnice se že vrsto let posvečajo problematiki multikulturalnosti, za kar organizirajo veliko različnih dejavnosti. Multikulturalnosti ne povzročajo le migracije, ampak tudi pripadniki različnih generacij, skupine z različnimi stopnjami izobrazbe, narodne manjšine. Knjižnica je pridobila vlogo prostora za druženje in družbene razprave, mesto neformalnega izobraževanja. Velik poudarek dajejo na odprt dialog, izmenjavo različnih mnenj, razvoj strpnosti med različnimi skupinami. Pri tem je knjižničar moderator, spodbujevalec razprav in tisti, ki ozavešča o spremembah v družbi. Posebno pozornost pri tem dajejo otrokom. Danes je za te knjižnice velik izziv, kako postaviti mejo med socialno integracijo in asimilacijo skupin, med pluralizmom in individualizmom; kako spodbuditi odprti dialog med njimi in preprečiti konflikte zaradi nerazumevanja ali nestrpnosti do različnih vrednot.

V informacijski družbi razvoj informacijske in komunikacijske tehnologije odpira veliko novih možnosti in izzivov knjižnicam, ne le na področju izobraževanja (medijska, informacijska, digitalna, tehnološka ... pismenost), ampak tudi razvoja novih storitev. Vse bolj izobraženi uporabniki potrebujejo vedno bolj zahtevne storitve. Briše se razlika med akademskimi uporabniki in navadnimi državljani. Poleg tega se morajo te knjižnice soočiti z globalizacijo in komercializacijo storitev, ki sloni na kvantiteti, in ne več toliko na kakovosti. Financerji odločajo tudi na podlagi knjižnične statistike. Ravno zato je impresivno, kako so te knjižnice, kljub vsem omenjenim izzivom, obdržale svoj ključni pomen v lokalnih skupnostih Danske, Finske, Norveške in Švedske.

Knjižnice nordijskih držav se vse bolj povezujejo. Obstajajo primeri združevanje šolskih in splošnih knjižnic (na Danskem so primeri šolskih knjižnic v splošni, na Norveškem je splošna knjižnica v šolski, na Švedskem splošne knjižnice prevzemajo funkcije akademskih knjižnic itd.). Poleg tega so aktivne na področju projektne dejavnosti.

Na Danskem je organizacija knjižnic v pristojnosti Danske agencije za kulturo, interdisciplinarne in raziskovalne institucije pod okriljem Ministrstva za kulturo. Njene naloge vključujejo izdelovanje nacionalnih bibliografij, razvoj mreže knjižnic ter storitev za otroke in mladino, kooperativni sistem, statistiko,

financiranje knjižnic, avtomatizacijo in spletne strani ter knjižnično zakonodajo. Poleg tega sofinancirajo projekte večjih knjižnic, ki imajo dovolj infrastrukture za njihovo izvajanje (Kann-Christensen, 2011; Thorhauge, 2002).

Na Finskem Ministrstvo za izobraževanje in kulturo usmerja knjižnično politiko, sprejema strategije, ustvarja zakonodajo in skrbi za statistiko. Splošne knjižnice so občinska storitev in občine jih močno finančno podpirajo. Vse knjižnice so odprte in dostopne vsem državljanom. Splošne knjižnice ponujajo knjižnično in informacijsko podporo šolarjem in dijakom; zato je tudi mreža šolskih knjižnic nerazvita. Univerzitetne knjižnice sodelujejo pri informacijskem opismenjevanju na univerzah. Finci imajo več knjižničnih združenj, ki zelo dobro sodelujejo, zagovarjajo pomen knjižnic znotraj države in so tudi mednarodno aktivna.

Nacionalne knjižnice nordijskih držav so znanstvene knjižnice. Kljub imenu imajo vse nacionalno in univerzitetno funkcijo. Nekatere naloge, kot sta vodnje knjižnične statistike ali priprava nacionalne bibliografije, prepuščajo drugim ustanovam. Na Norveškem, Finskem in Švedskem delujejo repozitorijske knjižnice za lažji dostop do gradiva. Izvajajo nekatere funkcije, ki so v drugih državah značilne za nacionalne knjižnice, kot so zbiranje in ohranjanje gradiva, katalogizacija, medbibliotečna izposoja ipd. Na Švedskem funkcije repozitorijske knjižnice izvajajo trije centri za knjižnično izposajo. Hranijo gradivo in izvajajo medbibliotečno izposajo splošnim knjižnicam v njihovih regijah.

Knjižnice na Švedskem koordinira Svet za umetnost, neodvisna ustanova, podrejena parlamentu, ki skrbi za kulturno dediščino in knjižnice. Svet za umetnost sofinancira knjižnice prek projektne dejavnosti. Na razpisih izberejo tiste projekte, ki vključujejo čim več knjižnic, ki spodbujajo razvoj bralne pismenosti in dosegajo čim večjo pokritost države. Na Švedskem so območne knjižnice ključne pri razvoju splošnih knjižnic in prevzemajo vlogo šolskih knjižnic zaradi šibke mreže šolskih knjižnic.

Mednarodno združevanje knjižnic, še posebej v Nordijskem svetu za znanstveno informiranje (NORDINFO), omogoča izmenjavo izkušenj in skupno financiranje projektov, kar pospešuje razvoj knjižnic v nordijskih državah.

V situaciji ekonomske krize so nastali novi modeli knjižnic, kot sta odprta knjižnica s samopostrežnimi storitvami za uporabnike ali sodelovalna knjižnica z zunanjim izvajanjem strokovnih del. Tu so tudi primeri knjižnic, ki izvajajo funkcije javnih storitev v sodelovanju z občinami. V splošnih knjižnicah na Danskem se pojavljajo knjigarne, restavracije, banke in maloprodaja. Poleg tega so knjižnice, kot občinske službe, pogosto vključevale uporabnike pri oblikovanju prostorov in storitev.

Vredno je tudi omeniti, da je britanski vrhunski strokovnjak na področju bibliotekarstva in informacijske znanosti Maurice Line v devetdesetih letih 20. stoletja zaradi velikega zanimanja za nordijske knjižnice obiskal Dansko, Finsko, Islandijo, Norveško in Švedsko ter svojo analizo knjižničnih sistemov in politik objavil v delu *Vloga nordijskih akademskih, raziskovalnih in specialnih knjižnic na prelomnici* (Line, 1995). Čeprav so bile v njegovem času te knjižnice v drugi razvojni fazi, saj so šele začele uvajati avtomatizacijo storitev in večina teh držav ni bila del Evropske skupnosti, so njegovi pogledi na nordijske knjižnične sisteme in politike še vedno relevantni in jasno nakazujejo trenutni razvoj knjižnic, ki je bil predmet naše raziskave.

7 Zaključek

V pregledu knjižnic in knjižničnih sistemov v Severni Evropi smo se osredotočili na nordijske knjižnice, tj. knjižnice Danske, Finske, Islandije, Norveške in Švedske. V tem pregledu smo skušali ugotoviti, kako so te knjižnice organizirane.

Drugačno kulturno okolje, demokratična ozaveščenost ter skupne vrednote svobodnega dostopa do informacij in znanja lokalnih skupnosti in knjižničarjev so vrsto let krojile temelje delovanja teh knjižnic. Knjižničarji so zelo uspešno približali knjižnice lokalnim skupnostim in ustvarili iz njih prijeten prostor za učenje, pridobivanje informacij ter druženje. Knjižničarji nordijskih držav so zelo odprti za spremembe ter aktivni pri prepričevanju lokalnih in nacionalnih politikov o pomenu njihove dejavnosti. Zelo uspešni so tudi pri sodelovanju in iskanju strateških povezav.

Lahko sklepamo, da so nordijski knjižničarji zelo aktivni, inovativni in kreativni. Odprti so za novosti in spremembe, na katere se zelo hitro prilagajajo. Brez predsodkov in vezanosti na tradicijo uvajajo nove strukture in rešitve, kot je repozitориjska knjižnica na Finskem, ki predvideva tudi centralizacijo katalogizacije, hranjenje nacionalne produkcije in medbibliotečno izposajo.

Nacionalne knjižnice nordijskih držav so primarno raziskovalne ali univerzitetne knjižnice. To kažejo s svojimi storitvami in dejanji. Slovenska Narodna in univerzitetna knjižnica (NUK) ima zelo podoben status Nacionalni knjižnici Finske in zato bi lahko bila ravno Finska, ki je tudi drugače primerljiva s Slovenijo, pomemben vzor za slovensko knjižničarstvo.

Društva bibliotekarjev in podobna združenja imajo v severnih državah veliko moči in njihova vloga je pomembna pri strokovnem razvoju ter povezovanju

knjižničarjev. Pomembni so zagovorniki stroke ter sogovorniki pri ustvarjanju nacionalnih strategij in politik na področju knjižničarstva.

V Sloveniji bi se morali resneje vprašati, zakaj v stroki ni več enotnosti in zakaj knjižnice delujejo bolj samostojno, namesto da bi se povezovale in sodelovale. Kot kažejo primeri nordijskih knjižnic, so tam knjižničarji s sodelovanjem dosegli pomemben vpliv na razvoj družbe. Po vzoru naših kolegov iz razvitih nordijskih knjižnic bi se tudi slovenski knjižničarji lahko z aktivnim dialogom z deležniki zavzemali za večji vpliv pri oblikovanju demokratične družbe. Potrebujemo več odprtih razprav o perečih temah in tesnejše sodelovanje s ključnimi odločevalci. Hiter razvoj informacijske tehnologije in širjenje informacij pred nas postavljata številne izzive, ki jih lahko uspešno rešujemo s kreativnostjo in inovativnostjo. Nekaterim slovenskim knjižnicam, še posebej splošnim, to že deloma uspeva. Kljub temu pa smo še vedno daleč od drznih, inovativnih rešitev, ki bi v celoti odgovorile na potrebe naših uporabnikov.

Navedeni viri

Act regarding Library Services. (2001). Danish National Library Authority. https://slks.dk/fileadmin/publikationer/publikationer_engelske/andre/Act_regarding_library_services.pdf

Act relating to public libraries (1985). Norway Ministry of culture. <https://naple.eu/mdocs-posts/norway-public-libraries-act-1985-english/>

Adrià-Camarasa, D., Giménez-Chornet, V. (2019). Políticas bibliotecarias en los países nórdicos: Dinamarca, Finlandia, Noruega, Suecia e Islandia. *Boletín de la Asociación andaluza de bibliotecarios*, 117(Enero-Junio), 78–99.

Andersen Somby, M. (2017). Transforming Norwegian Public Libraries. *IFLA Library Buildings & Equipment Section Blog*. [Blog]. <https://iflalbes.wordpress.com/2017/08/08/transforming-norwegian-public-libraries/>

Antero Laitinen, M. (2019). Aspects of measuring the impact of new innovations in Finnish libraries. *Library Management*, 40(3/4).

Audunson, R. (2005). The public library as a meeting-place in a multicultural and digital context. The necessity of low-intensive meeting-places. *Journal of Documentation*, 61(3), 429–441.

Audunson, R., Aabø, S., Blomgren, R., Hobohm, H., Jochumsen, H., Khosrowjerdi, M., Mumenthaler, R., Schuldt, K., Rasmussen, C. H., Rydbeck, K., Tóth, M., Vårheim, A. (2019). Public libraries as public sphere institutions. A comparative study of perceptions of the public library's role in six European countries. *Journal of Documentation*, 75(6), 1396–1415.

Bekendtgørelse af lov om biblioteksvirksomhed. (2013). Ministry of Culture Denmark, LBK št. 100. <https://www.retsinformation.dk/eli/lta/2013/100>

Bibliotekslag (2013:801). (2013). [New Library Act]. Ministry of Culture, Sweden. <http://www.grenzenloslesen.de/wpprojekt/wp-content/uploads/2013/12/Bibliotheksgesetz-Schweden.pdf>

Boelt, K. (2015). Open libraries in Aalborg. A great success. *Scandinavian Library Quarterly*, 2015(1–2), 18–21.

Bókasafnalög, št. 150. (2012). <https://www.althingi.is/lagas/152b/2012150.html>

Bon, M., Brenčič, P., Horžen, V., Jazbinšek, M., Klemen, A., Lipovž, A., Malec, L., Videc, A., Vodeb, G. (2017). *Strokovna izhodišča za spremembe izvajanja posebnih nalog OOK.* Narodna in univerzitetna knjižnica.

Byberg, L. (1993). Public library development in Norway in the early twentieth century: American influences and State action. *Libraris and Culture*, 28(1), 22–34.

Ericson, A. (2015). The new independent ‘debate libraries’ of Norway. *Scandinavian Library Quarterly*, 2015(3), 16–18.

Finland is one of the top countries in the world in the field of library services. (2016). Ministry of Education and Culture, Finland. <https://minedu.fi/documents/1410845/4150031/Library+services/65df0ce2-685f-4c3c-9686-53c108641a5c/Library+services.pdf>

Flemish Bezlaj, I. (2023). Pametne knjižnice: pobudnice razvoja in rasti skupnosti. *Knjižnica*, 67(3), 87–115.

Golub, K., Hagelbäck, J. in Ardö, A. (2020). Automatic Classification of Swedish Metadata Using Dewey Decimal Classification: A Comparison of Approaches. *Journal of Data and Information Science*, 5(1), 18–38. <https://content.sciendo.com/view/journals/jdis/5/1/article-p18.xml?language=en>

Haavisto, T. (2015). Libraries are participants in an open society. *Scandinavian Library Quarterly*, 2015(3), 14–15.

Hannesdóttir, S. K.. (2000). The Nordic electronic research library in different dimensions. *The Electronic Library*, 18(2), 114–120.

Hansson, J. (2013). *Una mirada nórdica sobre el rol de la biblioteca pública* (Esther Oygüez, prev.). Linnaeus University Sweden.

Hapel, R. (2012). The library as a place. *Public Library Quarterly*, 31(1), 48–55.

Hjerpe, A. (2015). What and why and when, and how and where. *Scandinavian Library Quarterly*, 2015(4), 10–11.

Hjerpe, A. (2015a). The right to read. *Scandinavian Library Quarterly*, 2015(1–2), 6–7.

Hjerpe, A. (2016). A national library strategy. *Scandinavian Library Quarterly*, 2016(1–2), 36–37.

IFLA/UNESCO Multicultural Library Manifesto. (2012). International Federation of Library Associations and Institutions. https://repository.ifla.org/bitstream/123456789/731/1/multicultural_library_manifesto-en.pdf

- Johansen, C. G.. (2012). Staffless libraries – recent Danish public library experiences. *New Library World*, 113(7/8), 333–342.
- Jones, N. (2015). Power, violence, bodies and boundaries. *Scandinavian Library Quarterly*, 2015(3), 6–8.
- Jøsevold, R. (2016). A National Library for the 21st century – knowledge and cultural heritage online. *Alexandria*, 26(1), 5–14.
- Kanič, I., Leder, Z., Ujčič, M., Vilar, P., & Vodeb, G. (2009). Bibliotekarski terminološki slovar. *Knjižnica*, 53(3–4). <https://doi.org/10.55741/knj.53.3-4.14246>
- Kann-Christensen, N. (2011). National strategies for public library development – comparing Danish and Swedish models for project funding. *Nordisk kulturpolitisk tidskrift = Nordic Journal of Cultural Policy*, 13(2). <https://www.idunn.no/nkt/2011/01-02/art05>
- Karhula, P. (2015). Freedom of speech in the internet era: transparency and redefining boundaries. *Scandinavian Library Quarterly*, 2015(3), 9–11.
- Kavčič Čolič, A. in Balažič, D. (2022). Poročilo o raziskavi izbranih evropskih knjižničnih sistemov. Narodna in univerzitetna knjižnica.
- Kekki, K. (2012). The past and the present of the Finnish Library Strategy. Strategies guide Finnish public libraries through societal changes [video]. *Finish Libraries Now!* <https://www.kirjastokaista.fi/en/fln-the-past-and-the-present-of-finnish-library-strategies/>
- Kekki, K. (2001). *Public libraries in Finland – Gateways to knowledge and culture*. Ministry of Education/Culture and Media Division. <https://archive.ifla.org/VII/s8/annual/cr01-fi.pdf>
- Koizumi M., Larsen, H. (2023). Democratic librarianship in the Nordic model. *Journal of Librarianship and Information Science*, 55(1), 208–217.
- Koren, M. (2018). Public Libraries. V: Abdullahi, I., (ur.): *Global Library and Information Science. IFLA Publications*, 174, 422–455.
- Koren, M. (2009). Public Libraries. V: Abdullahi, I., (ured.). *Global Library and Information Science. A Handbook for Students and Educators*. IFLA Publications 136/137, 311–328.
- Kvist, U. in Poulsen, A. (2015). The public libraries in Denmark in figures. *Scandinavian Library Quarterly*, 2015(1–2), 40–41.
- Larsen, H., Kann-Rasmussen, N. in Rydbeck, K. (2023). The legitimacy of Scandinavian libraries, archives and museums as public spheres: views from the professionals. *IFLA Journal*, 49(2), 368–374.
- Lenstra, N. in Mathiasson, M. H. (2020). Free and for all? A comparative study of programs with user fees in North American and Danish public libraries. *Library Management*, 41(2/3), 103–115.
- Line, M. B. (1995). *Vloga nordijskih akademskih, raziskovalnih in specialnih knjižnic na prelomnici*. Institut informacijskih znanosti.
- Monsted, S. (2016). Smart library. The library as a living laboratory. *Scandinavian Library Quarterly*, 2016(4), 18.

The National Library of Finland (2014). Annual Report to CENL and CDNL 2013-2014. CENL. Poročilo Nacionalne knjižnice Finske CENL in CDNL v obdobju 2013-2014 https://www.cenl.org/wp-content/uploads/2019/06/CENL_2013_Report_Finland.pdf

The National Library of Sweden – a summary of 2017. (2017). *Annual Report 2017 to CENL and CDNL*. https://www.cenl.org/wp-content/uploads/2019/08/Report-from-National-Library-of-Sweden_2017.pdf

Obelitz Rode, E. (2015). The libraries' democratic function stands firm. *Scandinavian Library Quarterly*, 2015(3), 4–5.

Ohren, P. O. (2022). The National Library of Norway – policies and services. *JLIS*, 13(1), 234–244.

Olsson, L., Hertil Lindelöw, C., Österlund, L., Jakobsson, F. (2020). Cancelling with the world's largest scholarly publisher: lessons from the Swedish experience of having no access to Elsevier. *Insights*, 33.

Olsson, L., Hertil Lindelöw, C., Österlund, L., Jakobsson, F. (2020a). Swedish researchers' responses to the cancellation of the big deal with Elsevier. *Insights*, 33.

Paraschiv, P. (20.6.2018). Scandinavian Libraries: What are they doing differently? – Interview with Peter Alsbjer. *Princh*. [Blog]. https://princh.com/scandinavian-libraries-what-are-they-doing-differently-interview-with-peter-alsbjer/#.X_R2ENhKi70

Pedersen, I. (2016). *Library research in Norway and Finland from the 19th century to the 21st century. A comparative study*. [Magistrsko delo]. UIT, Faculty of Humanities, Social Sciences and Education.

Pors, N. O. (2010). Citizen services and public libraries: an analysis of a new service in Danish public libraries. *New Library World*, 111(7/8), 263–272.

Public Libraries Act 1492/2016. (2017). Translation from Finnish. Legally binding only in Finnish and Swedish Ministry of Education and Culture, Finland. <https://www.finlex.fi/en/laki/kaannokset/2016/en20161492.pdf>

Public Libraries and Skills: 2022 Factsheets. (n.d.). *Public Libraries 2030*. <https://publiclibraries2030.eu/2024/02/public-libraries-and-skills-2022-factsheets/>

Rasmussen, C. H. (2016). The participatory public library: the Nordic experience. *New Library World*, 117(9/10), 546–556.

Reglugerð um Landsbókasafn Íslands – Háskólabókasafn. (2014). Št. 170. <https://island.is/reglugerdir/nr/0170-2014>; <https://landsbokasafn.is/uploads/reglugerdir/Regluger%C3%B0%20nr.%20170-2014.pdf>

Salaberría Lizarazu, R. (2000). ¿Finlandia o bibliotecalandia? *Educación y biblioteca*, 115, 4–9.

Schjeide, M. (2015). Turning our public libraries into venues for political debate? *Scandinavian Library Quarterly*, 2015(3), 12–13.

Steen Jensen. H. (2016). Library promoted learning. *Scandinavian Library Quarterly*, 2016(3), 26–27.

Steen-Hansen, M. (8.5. 2018). Strengthen the role of public libraries in the Nordic countries. *Biblioteksdebat*. [Blog]. <https://biblioteksdebat.blogspot.com/2018/05/styrk-folkebibliotekernes-rolle-i.html>

Thomas, B. (2010). Swedish libraries: an overview. *IFLA Journal*, 36(2), 111–130.

Thorhauge, J. (2002). *Danish Library Policy. A selection of recent articles and papers*. Danish National Library Authority.

Torstensson, M. (1993). Is there a nordic public library model? *Libraries and Culture*, 28(1), 59–76.

Tuomine, K. in Saarti, J. (2012). The Finnish library system – open collaboration for an open society. *IFLA Journal*, 38(2), 115–136.

Vatanen, P. (1993). The birth of an institution: Finnish public libraries up to the 1920s. *Libraries & Culture*, 28(1), 35–38.

Vattulainen, P. (1994). Managing the Finnish National Repository Library. *Library Management*, 15(7), 10–15.

Vilhjálmisdóttir, K. R. (2016). The new human landscapes of Iceland. *Scandinavian Library Quarterly*, 2016 (1–2), 12–15.

Dr. Alenka Kavčič Čolič

Narodna in univerzitetna knjižnica, Turjaška 2, 1000 Ljubljana
e-pošta: alenka.kavcic@nuk.uni-lj.si